

Weiss: Danes, en dan po frankfurtski premieri, bo izveden v Tokiu, 31. marca ga bodo uprizorili v Rostocku v Vzhodni Nemčiji, konec aprila bo doživel premiero v Brechtovem Berliner Ensemblu v vzhodnem Berlinu, igrali ga bodo tudi v komornem gledališču v Münchnu, v stockholmskem dramskem gledališču, na jesen pa bo doživel premiero tudi v milanskem Piccolo Teatro. To bodo gotovo zelo različne uprizoritve. Domnevam, da bo predstava, ki jo bom drugi teden videl v Rostocku, docela drugačna od frankfurtske in tudi japonska bo drugačna, in če bodo igro uprizorili v Milanu, bo tam spet drugačna. Pokazalo se bo, kako se je posrečilo to, kar sem poskušal uresničiti, videlo se bo, ali je to besedilo, ki nima nobenih dramskih možnosti, ali pa se v njem skriva to, kar sem poskušal ustvariti in kar kaže v veliki meri tudi frankfurtska predstava.

Pogovor zapisal Borut Trekman

Prevajavčeva opomba: V skladu z Weissovim pojmovanjem gledališča kot pripomočka za moralno in človeško obvladanje problematike časa igravci v njegovih zadnjih igratih (in tako tudi v *Diskurzu o Vietnamu*) niso več nosilci osebnih teženj in hotenj, ampak se razosebljajo in postajajo samo govorniki teženj in hotenj vseh tistih brezimnih, ki jih imensko ni moč zaobseči v kakšni gledališki stvaritvi. Tako številke označujejo igravce. V *Diskurzu o Vietnamu* nastopa petnajst igravcev in igravk, ki so vsi oznamenovani z zapovrstnimi številkami (številki 5 in 6 sta ženski). Seveda pa je avtor razdelil besedilo igravcev po logičnem in notranje doslednem sistemu.

Prizorišče *Diskurza* je popolnoma prazno, vse stene so bele. Igravci se gibljejo glede na nebesne smeri; ti premiki so bolj ali manj v skladu s faktografskimi podatki in so koncipirani z upoštevanjem geografije. Ozadje odra je sever, leva stran zahod, desna vzhod, ospredje pa jug. Upoštevane so tudi vmesne smeri (severozahod, jugozahod, jugovzhod in severovzhod); te so v kotih med posameznimi, že prej opisanimi smermi. V prevodu so v skladu z originalom uporabljene standardne zemljepisne kratice.

B. T.

TEZE O VIETNAMU IN KRIZI AKCIJE

Il ne s'agit pas de
choisir son époque, mais
de se choisir en elle.
Jean-Paul SARTRE
(Kaj je literatura?)

I.

Moj izvorni odnos do Vietnama je predvsem odnos do vseh tistih interesov, volj in situacij — tukaj, ki bi v primeru zlorabe moči podobno, kot ga danes izpričuje vietnamska tragedija, opustošili duhovno in fizično bistvo človeka. Zunanjo manifestacijo je narekovalo v prvi vrsti moje obnašanje do okolja in smisel moje eksistence.

II.

V razmerah smiselno razvrščenih funkcij, ki omogočajo relativno harmonijo človeškega fenomena, moram odgovarjati z istim jezikom. Pristajam na človekovo racionalno akcijo v tem svetu in s sredstvi, ki jih ima na razpolago ta svet. Politična vsebina družabnega gibanja določuje možnost evolucionarnega spreminjanja sveta. Odločam se za revolucijo, ki je osmišljen projekt nove situacije, ki rojeva svoje ljudi. Čeprav se zavedam, da zgolj popravljam ta svet, hkrati slutim, da je popravljanje sveta pot, ki vodi k temeljni resnici okvare.

III.

Tezi I. in II. sta tedaj izhodišče mojega konkretnega odnosa do Vietnama in tiste bližnje strukture, ki ta odnos zanika ali potrjuje. Pojem Vietnama ima kot fenomen temeljne resnice tega sveta visoko stopnjo splošnosti v odnosu do nešteti dejstev, ki so v funkcionalni podrejenosti.

IV.

Vietnam ne zahteva več količinskih ali statističnih podatkov, ki bi dokazovali smiselnost takšnega ali drugačnega zavzemanja stališč. Vietnam je postal pojem resnice, ki vedno bolj uničuje tisto naravnost mišljenja, ki po W. Millsovih tezah zahteva, da je družboslovec le še knjigovodja. Več. Nivoji se spreminjajo. Če je bil včeraj to kriterij družboslovcu, je to sedaj in tukaj kriterij človeku. Človek prevzema v družbi (in obratno) določene navade, ki koordinirajo gibanje ljudi v času, prostoru in tretji dimenziji, ki si jo vsak individuuum sam izbere. Vietnamski človek razvija tretjo dimenzijo, kar pomeni, da si jo izbira določeno, konkretno. Kot individuuma me ne zanima razdalja 12.000 km, ki me loči od Vietnama. razmišljam predvsem o tem, da sem tako v vlogi potrošnika kot proizvajalca v soodgovornem odnosu in interesu. Od tod internacionalizem mojega upora. Ogrožen sem zaradi imperialistične logike, ki Združenim državam Amerike veleva, da si z institucijami moči prilščajo ne le svobodo človeka, temveč tega človeka samega.

Grožnja vietnamskemu človeku je grožnja meni, predvsem pa amerišskemu človeku samem. Gre za tri nivoje upora zoper isto; zoper nasilje, zoper neresnico, zoper zlorabo moči nasploh. Vse te kategorije izražajo sodobno stisko sveta in so kot take kategorije resničnega sveta. Zadevajo vse. Vietnam je tedaj vse, resnica sveta. Celostno opredeljevanje do Vietnama in proti izvozu ameriške družbene bede se ne omejuje na aktivizem in angažiranost. Ne, tak svet živimo v osmišljanju družbene perspektive. V novem svetu si odmišljam zlorabo moralnega in fizičnega nasilja, proti katerim sedaj nastopam.

V.

Brez dvoma se ljudje v svetu absolutne polarizacije že sami odločajo na osnovi kriterija Vietnam za napredno in nenapredno subjektivno naravnost. V svetu polarizacije se pasivnost (v odnosu do Vietnama) nujno kaže kot aktivnost, ki »šteje« vedno tistemu, ki se opira na kategorijo (zgolj) moči institucij. Seveda pa bi resnično napreden odnos moral opredeliti predvsem tisto temeljno

strukturo, ki omogoča, da svet še naprej funkcionira kot svet nasilja: od sovražnosti na začetku človekove zgodovine pa vse do institucije srednjega veka in nuklearne dobe. Ta temeljna struktura pa ne bi mogla streti volje po nadaljnji utrditvi in razvijanju tistih začetnih humanističnih in moralnih zametkov, ki so vedno v zgodovini idej in stvari imeli zdaj naraščajočo zdaj padajočo vlogo. Pač odvisno od tistega, kar je določen trenutek predstavljal v opisani (pre)vladi enih in drugih sil. Moj poziv ni nič drugega kot iniciativa v smislu sproščanja takih duhovnih in materialnih sil, ki omogočajo kontinuiteto preseženih človeških vrednot. To ni moralizirajoč poziv, še manj poziv na institucionalizacijo moči.

Kultura kot bistveni del človeške kulture je ogrožena, ker je ogrožen njen del... vietnamski. Status quo je kulturi neznan. Ona je ali je ni. Kulturni temelj izključuje pojem sile, vojna sredstva, ki so jih ustvarili isti možgani, ki so hkrati prebirali Homerja, uničujejo ustvarjeno in še nedoseženo. Isti fiziki, ki ljubijo svoje otroke, so v slepi zaverovanosti v stroko, v ihti preseganja obstojčih rušilnih aparatov pozabili, da jih hkrati ubijajo.

Apologeti moči trdijo, da veliki narodi ne potrebujejo prava, pravo da gre samo malim narodom. Dialektika teh odnosov je izkrivljena, takó kot so sicer popačene izvirne in suverene možnosti izpovedovanja množic in individuuumov v deželi, kjer je kultura sinonim za neeskalirano ali — še dovoljeno uporabo nasilja.

Vietnam je že primer ponovne koncentracije imperialistične sile, ki je proces dekolonizacije in relativne osvoboditve malih narodov doživela kot poraz. Tega pa poizkuša spremeniti v zmago s pomočjo nove formule — nekolonialne vsebine.

VI.

Slovenski narod je bil (sicer različno, vendar podobno kot vietnamski) podvržen sistematični germanizaciji in tedaj tudi uresničevanju kulturnega genocida nad njim. Seveda je še vedno vprašanje, koliko smo se lahko popolnoma otresli podobnih varušt, ki že stoletja krojijo usodo ne samo slovenskemu narodu, temveč tudi številnim drugim, predvsem malim narodom. V tem kontekstu so usode vietnamskega, irskega in slovenskega naroda identične.

Vietnamski narod je sedaj in tukaj objekt strategije, ki pri svojem zločinu uporablja vse možnostne nivoje: gre torej za totalno vojno od nasilne destrukcije vietnamskega človeka ter njegove materialno-ekonomske in naravne podlage do tiste najsubtilnejše in najvišje vrednote, s katero razpolaga kakšen narod — to je kulture. V Vietnamu se bije boj med strojem in zavestjo, med materialnim in nematerialnim. Seveda sta pojma, kot sta nematerialnost in zavest v taki eksplikaciji pozitivistično omejena, ker ne povesta, da je tudi kultura materiala, da je tu di k u l t u r a m o č i, ki ne popusti pred vojaškim potencialom. Vse, kar se v Vietnamu upira, mora biti uničeno. Zato ameriški vojaški stroj neusmiljeno, toda sistematično likvidira vse tiste sestavne elemente, ki sestavljajo vietnamsko kulturo: od jezika do nacionalnih običajev. Naše opredeljevanje do Vietnama ni nič drugega kot opredeljevanje do svoje lastne slovenske zgodovinske situacije, ko je tuji jezikovni vpliv sistematično spodjedal osnove nacionalne kulture z željo na koncu triumfirati nad narodom, ki se brez kulture obnaša kot človek brez glave.

VII.

Mednarodno sodišče za vojne zločine je hkrati institucija in neinstitutija. Je institucija zaradi svojega nujnega napora, da okvalificira vojne zločine v Vietnamu v skladu z določili mednarodnega prava. Konstituira se torej kot telo, da bi lahko preneslo rezultate svojega dela prek ustreznih družbenih organizmov: Organizacije združenih narodov, mednarodnih pravnih organizacij, vlad itd. Druga značilnost je predvsem v pojavu neinstitutije. Sodišče je po svojem delovnem prijemu *anketna komisija*, ki ji je kot taki dan *mandat suverenih ljudskih množic*. Je izraz nezadovoljstva ljudskih množic nad institucijami, ki se upirajo uresničevanju tistih določil in duha mednarodnega prava, ki bi že na samem začetku ameriške agresije zahteval ustrezno reagiranje meddržavnih pravnih institucij. Ali se moremo zadovoljiti, s tem da je bil nürnberški proces po porazu nacistične Nemčije? In ali ni nezadovoljstvo posameznikov pripomoglo, da se je Hitlerjev stroj prej utrudil, kot bi se bil sicer?

VIII.

Priče smo krizi aktivizma, krizi akcije. V polpretekli fazi administrativnega socializma je bila akcija način življenja. Sedaj je ravno obratno, način življenja z vsemi značilnostmi potrošniških zahtev določa (ne)obseg akcije. Človek se umika akciji predvsem zaradi zapiranja v družinsko okolje in neprijetanja na izenačevanje njegove individualne akcije z nečim, kar je že vnaprej dano — oficialnost. Brez dvoma pa bi pristal na akcijo, ki ne bi bila že v naprej uokvirjena. Od tod težnja, da pride v akciji do veljave predvsem on sam. Če ta možnost odpade, odpade tudi volja do akcije. Od tod pojmovanje, da je demonstriranje primitivno.

Pri tem pa tako pojmovanje kaže nesposobnost in napačno zavest, ker ne spozna, da je demonstriranje lahko primitivno zgolj v določenih razmerah, ne pa tudi nasploh in vedno. Primitivna in neresnična pa je seveda tista akcija — in te prevladujejo tako v odnosu do posameznih zunanjepolitičnih problemov kot tistih, ki so notranje narave, ki jih srečujemo od mladinske organizacije naprej, ko se demonstracijo planira, prek naslednjih medijev: politični funkcionar — telefon — direktor šole — okrožnica z obvezno poanto — dirigirano proizvajanje in administrativno razdeljevanje transparentov.

IX.

Oficialnost je kot formalna vsebina predvsem izraz institucionaliziranega družbenega življenja, ki v osnovi zanika kakršnokoli individualno, mišljenjsko ali praktično pozicijo, ki je ni mogoče izkoristiti v formuliranju občega družbenega interesa. Oficialnim stališčem seveda ni mogoče očitati, da so nedemokratsko formulirana, to je brez in mimo volje posameznikov. Gre za nekaj drugega. Na primer naše generalne zunanjepolitične usmeritve je mogoče odčitati, da gre za načela, ki so lastna večinskemu razpoloženju množic. Seveda pridemo sedaj do vprašanja, koliko se tudi posamezniku, ki konstituira množico, omogoča polno izražanje njegove volje, oziroma se omogoči vsaj taka intenziteta, svoboda izražanja, kot je le-ta prisotna v okviru oficialnih programov in akcij. Brez zdvoja je *oficialnost* neobhodna predpostavka vsakega druž-

benega mehanizma, je v različnih smereh determinanta našega življenja. Proti njej nastopam zgolj v trenutku, ko poskuša zavirati individualni razloček in prehaja v vlogo izključnega in totalnega medija. Kakor je namreč vsak drugi totalni smisel, tako tudi individualnost in akcija, je tudi ona omejena. Prvič, ker se pojavlja kot lažna sinteza vseh individualnih pozicij. Drugič, njen akcijski domet je izredno majhen, ker z dušitvijo individualnega nemira omogoča zgolj strinjanje s centrom (apologija) ali nestrinjanja s centrom in njegovimi ekspoziturami (opozicionalnost). Tretja možnost, ki bi bila edina resnična, se tako niti ne vzpostavlja kot možnost.

X.

Individualnost in nešteti možni izrazi njene pojavnosti so ogroženi. Ogroženi so predvsem zaradi dejstva, da oficialnost duši *ustvarjalnost in voljo do akcije*. Reforma posameznih političnih in družbenih institucij je dala potreben akcent tej individualni vrednoti. Vendar še vedno so tu spontani in institucionalizirani mehanizmi, ki omogočajo legalno in vsesplošno toleriranje individualnih akcij zunaj oficialnih struktur, čeprav to še zdaleč ne pomeni, da gre za smer klasičnega proti — delovanja. Nasprotno, gre mi za smiselnejše vzpostavljanje realnih družbenih vrednot, medtem ko se v zakritih realitetah danes kaže primaren status oficialnosti pred individualno vsebino. Bolj funkcionalno in resnično vzpostavljanje prioritetnega odnosa obeh kategorij je, žal, mehanično rečeno, prav nasprotno. Mehaničen obrat še sam po sebi ne odkriva osnovnejše strukture, vendar je to že metoda, ki sproži željo in končno cilj kot usmerjenost v spoznavanje globljih, *neodkritih resnic o labirintih te družbe*. Individualnost kot subjektivna resnica in subjektivni projekt ni tedaj nič drugega kot zahteva po udeležbi v premikanju miselnih in materialnih struktur v konkretni stvarnosti. Ali pa celo manj — živeti strukture. Taka zasnova individualnega pojavljanja je *conditio sine qua non* sodobno pojmovanje demokracije, ki gradi (vsaj navidezno) na maksimalni participaciji posamičnih dejavnikov. Samostojna pozicija teh dejavnikov je zagotovljena z relativno družbeno delitvijo dela, ki ji industrijska struktura družbe le še razširja njeno lastno osnovo.

XI.

Prav v tem trenutku je *akcija* ena izmed potencialnih determinant sleherne družbene akcije, ki pa je v sedANJI pojavnosti omejena predvsem zaradi dveh razlogov. Prvega označuje predvsem to, da je akcija še vedno v *zakupu oficialnega interesa*. Ali drugače, stimulira in omogoča se zgolj tista aktivnost, ki že po svoji notranji vsebini narekuje prehod v neko splošnost oziroma iskanje skupnega inenvalca individualno osmišljenih interesov. To ne omejuje zgolj možnosti, ki se odpirajo pred individualnostjo, temveč osiromašuje tudi oficialno strukturo na *ponavljanje in izživetost*. Tisto, kar je sicer značilnost oficialnosti, se še vedno pripisuje akciji. Akcija ni uniformni izraz individualnih valov, temveč šele omogoča njihovo ponavljanje — kazanje. Tu je osnovni nesporazum, ker zadobiva oficialnost vse tiste lastnosti, ki sicer pritičejo individualnosti. Posledica takih realnih odnosov je povsem evidentna: volja subjektov do akcije in premikanje struktur *zamre*, absolutizira se pomen moči inštitucij v primeri s tistim, s čimer razpolaga človek (umetnost, kultura, politika v

ožjem smislu, tehnika, humanistične vede). Skratka, takšen status quo je v osnovi lažen, saj zadobiva *pasivnost* že take dimenzije, da preide določene vrste pasivnost, kajti tudi pasivnost je ena izmed možnih načinov delovanja in tedaj tudi negativnega učinkovanja nasproti aktivistični poziciji.

Drugi razlog, ki omejuje akcijo, je na nivoju kriterija resnica — neresnica. To pomeni, da je akcija v opisanem družbenem kontekstu oziroma vrednotenju oficialnosti kot najvišje družbene vrednote, kolikor je sploh še pristajala na samouresničevanje, dobila znak neresničnosti in moralistične poze ali pa je bila razglašena za ilegalno. Prva anatema je bila navadno izrečena iz akademskih sfer, druga iz hierarhično-političnih struktur. Akciji kot nenehno utelešenemu simbolu moči individualnih izraznih možnosti tedaj ne preostane nič drugega kot pot *začetka*. Ne gre za novo revolucijo, temveč za njeno nadaljevanje v dejanjih.

Rudi Rizman

UMIRANJE SVETA, NARODA, ČLOVEKA...

I

Michel Foucault je v intervjuju za La Quinzaine Littéraire izrekel tele besede: »Človek v filozofiji izgine, ne sicer kot objekt spoznavanja, temveč kot subjekt svobode in bivanja. Kajti človek, subjekt lastne svobode, je v bistvu neke vrste korelativna podoba Boga. Človek 19. stoletja je Bog, inkarniran v človeštvu...«

Človek je umrl, naša doba pomeni vrnitev k stvarcem. Ko je Nietzsche napovedal smrt Boga, je napovedal tudi smrt njegovega morilca, Človeka. S padcem človeka seveda izginja cela vrsta institucij, ki so nosile prejšnji nimbus. Ena od teh institucij, ki je rabila gibanju človeka, eno od človekovih opravičil v boju z drugimi ljudmi, je tudi narod. Narod je postal problem in hkrati usodna razrešitev ravno v 19. stoletju. V pomladi narodov se je prvič integriral v politično-državni kolos in postal nosilec ideologij, revolucionarnih in progresističnih gibanj. Narod 19. stoletja, ponosna tvorba človeka, oboroženega z izkustvom industrijskih in socialnih prevratov, je zaščitenec Boga. Struktura, ki je osmišljala Boga, osmišlja zdaj narodov ponos in narodno mržnjo. Če rečemo, da je padel človek, ves predan transcendentam, s tem izrekamo tudi smrt naroda in vsega angažmaja, ki mu je posvečen. Angažma kot »docta ignorantia« ne zadošča več, gibanja so vódena s preciznejšimi instrumenti in z voljo, ki je usmerjena k funkcioniranju vsega. Humanizem kot inkarnacija vseh eshatologij, torej humanizma Grkov, Rimljanov, renesanse, razsvetljenstva in romantike, humanizma 19. in 20. stoletja — ves ta bleščeči oklep misli, usmerjenih v revolucije, ta blazna zagrizenost in vera, slepa volja do moči, neobzirna in trdovratna gonja za spreminjanjem — ves ta mehanizem, se zdi, kaže svojo resnico in goloto ravno v našem času, ki se izreka za poimenovanje stvari in za natančno merjenje vseh odnosov.

Heidegger je zelo podrobno opredelil mehanizem mišljenja, ki mu pravimo humanizem. »Kam drugam je usmerjena 'ta skrb', če ne k ponovni vrnitvi človeka v njegovo bistvo? Kaj pomeni to drugega kot to, da bi postal človek